

Tom I (1902-1903)

Dia 30. — Ben dematinet pren el tren cap a Tàrraga. Hi arriba abans de les set; fa de veure Mossen Pere Pintó, Vicari del Carme, corresponsal d'allà; comparexen els principals catalanistes; y amb ells estudia'l llenguatge d'aquella comarca, y els anima a emprendre la tasca lexicogràfica. El vespre a la Casa de la Vila dona la conferencia sobre'l Diccionari, que fou ben concorreguda.

Juliol

Dia 1er. — De bon matí pren el tren cap a Lleida, aont arriba devers les nou, hostatjant-se a ca-D. Manuel Gayà i Tomàs, notari, prosista català dels bons. Comparexen els catalanistes, que son molts a Lleida y plens de coratge, y amb ells fa l'estudi del llenguatge lleidetà i del pla d'Urgell, y son una bona partida que s'ofereixen a treballar fort a n-el Diccionari.

Dia 2. — Segueix sos estudis filològichs, y, la tarde, a la Casa de la Ciutat, davant un públich tan nombrós com escullit dona la conferencia sobre'l projecte lexicogràfich y manera de durlo a cap. El vespre una corentena de catalanistes l'obsequien amb un gran sopar, reinant entusiasme per llarch.

Dia 3. — Devers les tres de la tarde pren la diligència cap a Balaguer, aont arriba, les sis tocases, rebent-lo a l'entrada de la ciutat una vintena de catalanistes, que l'acompanyen a n-el santuari del Sant Cristó, y fa amb ells l'estudi d'aquella comarca.

Dia 4. — Segueix sos estudis filològichs, y a les onze dins una gran sala del col·legi dels Pares Escolapis, davant un públich nombrós y selecte dona la conferencia, y son molts que s'ofereixen a col·laborar a n-el Diccionari. Constituïx l'advocat D. Josep M. Vila de Rocabruna corresponsal juntament amb lo notari D. Ramon Gramunt, que ja ho era. Una trentena de catalanistes obsequien Mossen Alcover amb un gran dinar. Hi assistí D. Jacinto Josa, metge de Castelló de Farfanya, y amb ell va poder Mossen Alcover estudiar el llenguatge d'aquella vila, que està a la ratlla d'Aragó. Devers les quatre pren la diligència cap a Artesa de Segre. Hi arriba devers les set; troba'l corresponsal que tenim allà, D. Ramon Sala i Camps, inspirat poeta y catalanista fervent, y lo Rt. Sr. Rector, entusiasta també de la nostra llengua; y amb ells estudià el llenguatge d'aquella comarca.

[...]

Dia 10. — Segueix sos estudis de llengua, y, devers la una de la tarda, s'afica dins la diligència, y cap a Ponts s'ha dit. Hi arriba prop de les nou, y el reben nou o deu

entusiastes y distingits catalanistes, el primer de tots, D. Antoni Castellà, Batle del poble, que'l volgué per hoste. Dia 11. — Amb aquells amichs feu l'estudi del llenguatge de la comarca de Ponts, que forma part del pla d'Urgell, y parlaren llargament del Diccionari, y los va resoldre a col·laborarhi, constituint corresponsals el metex D. Antoni Castellà y el metge D. Francesc Xavier Montanyà.

Tom III (1906-1907)

Agost. Dia 31

[...] Dinam devers les onze; y a les dotze, acompanyats del Sr. Rector, D. Lluís de Cuenca, els Srs. Monrós y Laforga y una partida més d'amichs amb Mr. Saroïhandy, mos n'anam a la diligència, mos hi aficam, prenint comiat de tots aquells amichs, y li estrenyem cap a Artesa de Segre, aont arribam posta de sol, plens de pols. Pujam a la fonda, mos raspallam una mica, y sopam. Devers les nou pujam a la diligència de Tàrrega, la més gran qu'haja vista may y molt decent; es com un wagó de ferro-carril; y ja som partits de d'allà. Hi ha un pagès que mos fa esclatar de rialles amb les seues sortides. No n'havia vist cap may de tan graciós y agut, sens que li escapi cap grosseria pornogràfica. Es un cas notable de *vis-comica*.

Com mos ne temem, som a Agramunt, devers les dotze de la nit. Es una bona població, de carrers amples y cases agradoses. Mudem el bestiar de la diligència; me diuen que hi ha vint minuts d'aturada. Els aprofit per anar a contemplar la magnífica, estupenda, veneranda portalada romànica de l'església. Un sereno que passa, m'hi acompanya. Fa lluna y la puch contemplar de lo millor, aquella portalada inefable. No es dubtós que, en matèria de portalades romàniques, es de les més notables d'Espanya y del mon. Prou m'hauria agradat passarm'hi tot un dia devant ella, però no es possible.

Mos ne tornam a la diligència, que ja està per partir. Partim, y de d'allà cap a Tàrrega. Ja passen les dotze; ja hem acabat; el més d'agost d'enguany. ¡Deu fassa que no sia el darrer que vejem!

Tom X (1918-1919)

Dia 19 d'agost

Prenc comiat dels grans amics D. Antoni Castellà i D. Francesc Montanyà, donantlos mil gràcies de tot lo que han fet per mi; puig a l'automòvil de Lleida, i de d'allà cap a Balaguer, a on arrip a les vuyt.

M'espera a l'estrep de l'automòvil l'altre amic coral D. Joan de Porcioles, notari avuy de Balaguer, que el coneguí l'any 1902 a Santa Coloma de Queralt, d'on era notari. Me'n mena a casa seua, i me diu que com ell a totes passades me vol hostatjar i lo mateix volia fer lo Rt. Sr. Rector de Balaguer i los Rts. Pare Guardià del Franciscans i P. Rector dels Escolapis, ho han arratglat que menjaré a ca'l Notari, dormiré a la Rectoria i faré els estudis an el Collegi dels Escolapis i an el Convent dels Franciscans.

Dit i fet mos esquitxam an el Collegi dels Escolapis ab l'amic Porcioles i un altre amic coral D. Josep Vila de Rocabruna. Lo Rt. P. Llorenç Guardia, Rector, m'instala en la seua cella rectoral, venintme a saludar els altres Pares del Collegi; me presenta quatre o cinc noys molt aixerits, i ab ells rompem el foc contra la conjugació balaguerina, esclovellant ben esclovellats dotze o tretze verbs, fins que posam forqueta, i mos n'anam a dinar per lo que puga esser. A les quatre, tornam envestir, i mos hi pegam fins prop de les vuyt deixant enlestits prop de xeixanta verbs. Ab l'amic Porcioles prenim els atapins cap an el Convent dels Franciscans, a on mos reben germanívolament los Rts. Fr. Antoni de Bellayre, Guardià, Fr. Francesc Agustí, Vicari, i altres Pares, i me mouen de *l'Obra del Diccioniari*, censurant fort l'actitut dels elets de *la Secció Filològica*, ancoratjantme a seguir l'Obra venga lo que venga, i quedam ab hora per demà celebrar una conferència filològica ab els noys *seràfics*, aspirants a frares, que tenen aquí de diferents pobles de Catalunya.

[...]

Dia 21 d'agost

Me despedesc del Rt. Sr. Rector i Srs. Vicaris de Balaguer, donantlos mil gràcies de tant com m'han distingit, i sobretot en don de gràcies a milenars a D. Joan de Porcioles i a la seua digníssima senyora i filla Maria de Montserrat de tant i tant que han fet per mi. Me'n despedesc coralment i ab l'automòvil de Ponts ¡cap a Lleida manca gent!

Arribam devers les nou i mitja. Trop lo criat del Rdm. Sr. Bisbe, En Martí, que's constitueix per orde del seu Senyor *fidus Achates* meu. Collam cap al Palau bisbal i m'hi rep, com un vell amic meu que ès, lo Rdm. Sr. D. Josep Miralles i Sbert, Bisbe de Lleida, instalantme dins una cambra magnífica, tractantme esplèndidament. Tench també la satisfacció de trobarhi ben trempats i xaravellos lo Secretari de Cambra, Mn. Joan Bibiloni, i Mn. Pere Jaume, Majordom, i Mn. Bernat Suau Familiar.

Lo Rdm. Sr. Bisbe posa a les meues ordes son page, D. Ramon Macarulla, seminarista teòleg, molt desxondit, llevent i entusiasta de la llengua i de sa restauració.

En Macarulla se'n va a cercar altres seminaristes més tenrals que no ell, que m'han de dir la conjugació lleidatana. Tots fan un cap ben viu i rompem el foc, pegantmoshi fins prop de la una i de les 4 fins prop de les vuyt, i deixam 31 verbs conjugats.

En materia de conjugació Lleida és de les comarques més riques i polents que may haja trobades; ho és més que Eivissa; ho és més que totes les comarques veïnes de Lleida. Es un fenomen especialíssim que la capital conservi més especialitats llingüístiques que les altres poblacions més arraonades. [...]

Dia 22 d'agost

Devers les nou se presenten aquells seminaristes d'ahir: rompem foc contra els verbs que nos manquen, i de 31 que en deixàrem de conjugats ahir, arribam an els 71 abans de la una; posam forqueta per anar a dinar. Dinam i ¡cap a la Granadella, capital de les Garrigues, manca gent!

Me'n hi vaig ab mon coral amic Mn. Ferran Esteva, Ecònom de Alcarràs, un dels bons col·laboradors que tenc a Catalunya. [...]

Devers les sis arribam a la Granadella i ens rep germanívolment Mn. Josep Vilaplana, Rector d'aquí, i Mn. Balcells i Mn. Guiu, Catedràtics del Seminari de Lleida, nadius d'aquesta vila i que hi estiuetgen. Lo Sr. Rector és un vell amic meu, que vengué a Mallorca per la consagració del Bisbe actual de Lleida. Es per demés dir que me vol a la Rectoria i que m'hi tracta esplèndidament. Com li havíem escrit que ens tengués qualques seminaristes i xiquets a punt per conjuguar, mos ne presenta tres de ben aixerits i trempats, i comensam a l'acte, pegantmoshi fins devers les nou i mitja, deixant conjugats 31 verbs. [...]

Dia 23 d'agost

Devers les nou rompem el foc ab aquells jovesans d'ahir contra els vers que mos falta conjuguar i a la una ja los tenim tots escabetxats, això és, els 80 de la llista.

Dinam per lo que puga esser i devers les quatre pegam una estreta a la fonètica i morfologia de la Granadella i devers les sis ja tenc escorcollats els punts que més m'interessen.

Les Garrigues, si hem de jutjar per la Granadella, son llingüísticament una dependència de Lleida ab la particularitat de que a la capital hi ha més baldor de formes

verbals, allà on an el parèixer havia de succeir tot lo contrari. Aquí se nota més que no a Lleida l'invasió dels dialectes centrals, sobre tot del barceloní; així és que els qui volen parlar polit, no usen casi may els subjuntius i imperatius en -os, -o, -on, substituintlos p'el modern -i, -is, -i, -in o p'el -[e]s, -[e], -[e]n. [...]

[...]

Dia 25 d'agost

Torn algunes visites que persones principals m'havien fetes, dinam, i ¡de d'allà cap a Fraga! a on arribam demunt les cinc. Fraga se troba a uns 30 kilometres de Lleida, a la vora del Cinca, dins la província d'Osca. Es cap de partit, de devers set mil ànimes, i del tot catalana, encara que els fragatins diuen que son aragonesos, no catalans. No és duptós que civilment, administrativament, son aragonesos; però ètnicament son catalans, com ho demostra llur llenguatge, català de cap a peus. Lo qui feu la divisió de províncies se veu que era un inimic de Catalunya i del català. Tots els pobles de les províncies de Terol, Saragossa i Osca que parlen català és que pertanyen a Catalunya, que son catalans de rassa. Això no obstant, los separaren de les províncies catalanes per descatalanisarlos a poc poc, constituintlos en minoria dins aquelles províncies per que més fàcilment s'enamorassen de la llengua de la majoria i abandonassen la pròpia, que aquells buròcrates caps-esflorats volien raure de la terra.

Fraga és molt mal-pla i de carrers torts i estrets i envitricollats, però molt ben empedregats. Duya una carta del Sr. Bisbe molt expressiva per lo Rt. Sr. Ecònom. Don la maleta a un xic i li dic que m'acompany a l'*Abadía* o *Rectoria*, arribam davant l'esglèsia, i resulta que aquell xic no sap l'*Abadía* ni la *Rectoria*. Allò me vé denou. S'acosta un altre xic i una dona i resulta que a Fraga no diuen *abadia* ni *rectoria*, sino a *ca'l Sr. Vicari*. Aquells xics m'hi acompanyen. Lo Sr. Ecònom és a l'esglèsia que canten *vespres*; me'n hi vaig; don la carta del Bisbe an el Sr. Ecònom, que la llixi i ell i tots els capellans i escolans se posen a les meues ordes. Acaben *vespres* i *completes*, i dins la *sala capitular* comensam l'enquesta de la conjugació fregatina. Com s'acaba la claror de dia, seguim la cosa a la Rectoria fins devers les nou i mitja del vespre, resultant la conjugació fregatina casi la mateixa de Lleida, però més pobre de formes.

TOM XI (1920)

[...] Dia 30 li envel cap a Tamarit de Llitera, a on aquell mateix dia i l'endemà i l'altre escorcoll la conjugació i altres qüestions d'aquell dialecte ribagorsà, un dels dialectes catalans més interessants; i dia 2 de maig me esquitx a sopar ab mon amic de tota la vida lo Rdm. Dr. Miralles i Sbert, Bisbe de Lleida ab qui fas una rallada d'aquelles tan corals tan corals. Lo endemà li cop a Bellpuig, i hi escorcoll la conjugació ab lo bon costat de Mn. Ramon Sala, Rector d'allà, i prenc redòs a la històrica casa dels Missioners Pauls, antic Convent de Franciscans, que me tracten com un Papa; me fan donar una conferència a la Comunitat de Pares, Estudiants i Aspirants de l'Escola Apostòlica, i ab xics de Montesclado, Montardit, Granyena, Montmaneu i Selva del Camp ens pegam tot lo dia 5 a escorcollar quelques punts de fonètica de dits pobles, fins que dia 6 m'esquitx a Cervera. Els Pares Missioners del Cor de Maria instalats dins la grandiosa i esplèndida Universitat d'En Felip V, m'acullen ab palmes d'or, i ab xics de llur escola estudiay la conjugació cerverina aquell dia i lo endemà.

TOM XII (1921-1922)

Dia 7 (juliol)

Prenim lo tren de les 6 i 20 a l'estació del nord i cap a Tàrraga falta gent. A les finestrelles del departament de segona no hi ha cortines ni persianetes i ens entra lo sol un cop d'un vent i un cop de l'altre, i mos deverteix de bona manera. Tenim temps per fer la meditació, resar Hores i repassar un ramat de planes de *Vulgar Latin* del Mestre Grandgent, nortamericà, que tantes de coses interessantíssimes diu per la filologia catalana. Arribam a la fi a Tàrraga a tres quarts de dotze; ens aficam dins l'automòvil d'Agramunt que mos hi arriba, blanchs de pols, a la una. Dinam ab una grapada, i anam a visitar la venerable esglèsia parroquial, romànica, de tres naus molt curtes i iguals, de tres àbsides ben gentils de part de defora i llavò la preciosíssima portalada major, en gradació de prop de vint archs concèntrichs, cilíndrichs ab llurs columnetes a cada rebranca i llurs capitells de fullatges, entrunyellats i qualcún d'històric i tots diferents i elegantíssims. Quina llàstima que aqueixa esglesieta estiga per dedins tan desfigurada a forsa de passarhi sigles d'inconciència artística.

A les tres pujam a una tartana cap a Pradell, i al punt topam p'el camí mon benvolgut i constant col·laborador, Mn. Ferran Esteva, Rector de Pradell, que venia a cercarnos. Demunt les quatre som an aqueixa mica de poble que ab Preixens i les Ventoses fan un sol municipi i dues parròquies i una Vicaria *in capite*. Just s'estàn un quartet lluny els tres redols de cases. Pradell son 60 cases, an el coster d'un turonet, que coronen l'esglesieta parroquial i lo castell, un i altre de devers lo sigle XVII.

L'esglèsia és molt menuda, però ben miradora i gens mal encitronada. Lo castell és mes gran, però, no en té mes que el nom: és un casal auster, de trassa senyorial, amoblat sobriament, però que no hi falta res de lo que s'és mester per la vida decent. Es propietat de la noble i antiga familia Civit que tenia la Baronia del Castell-Blanch mes enllà d'Agramunt. Avuy n'és senyora i l'habita la gentil donzella D.ª Ramona Civit i Castellà, neboda d'aquell inoblidable Patrici D. Antoni Castellà i Soriguera de Ponts, la qual ens ha volguts hostetjar a totes passades, tractantmos esplèndidament. Com lo Rt. Sr. Rector també ens volia a la Rectoria, ho hem compost de berenar lo matí i sopar a l'*Abadia* (Rectoria) i la resta an el Castell.

A l'acte hem ubert el foch p'els carrerons i costeres de Pradell, per l'enquesta lexicogràfica i gramatical per aglapir tot lo dialecte pradellench, i som estats tan sortats, que hem topat (lo Rt. Rector ens acompanyava) lo propietari d'aquí D. Francesc Tarragona. L'hem envestit fentli preguntes i mes preguntes del ram de carros i de tots sos arreus i adherents. A tot ens ha contestat, i nosaltres escriu qui escriu, quiscún a la seua llibreta.

El Sr. Tarragona ens donava raó a tots tres ab tantes de paraules com ens deya, ben especials d'aquell ram. Arribam ab ell a una era i ja mos ha dit un bon raig de vocabulari del batre, i llavò a casa seua n'ha dit mes de ram de casa, tan abundós i envitricollat.

Ab això s'és fet fosca negra i mos ne som anats a enllestir altres feynes, sopar i geure per lo que pogués esser.

[...]

Dia 9 (juliol)

Mos tiram an el carrer de bon matí, tot dret a ca-D. Josep Guasch (aquí li diuen Gosch), propietari de Pradell, que té un celler ben proveit de *bixells* (botes grans), *botes* (mes petites que'ls *bixells*) i *carretells* (mes petites encara). En Gosch no hi és, però s'entrega l'amich Sr. Tarragona i ens dona una relació de tot aquell botam. Li copam llavò cap a l'era d'En Gosch, a on té la *prensa del vi*. Le hi trobam, ens mostra tal prensa, en trech un dibuix i hi pos tots els noms de la prensa i de totes les seues parts i de totes les seues funcions. Llavò dibuixam uns *rascles*, per aplanar la terra sembrada; i d'allà li envelam a l'era del propietari D. Antoni Bureu. Le hi trobam; m'hi presenta lo Sr. Rector ab mos companys i li diu que som vengut a Pradell per fer el *Diccionari* i que jo en som el *Gefe*. Ell entén que som enviats del Ministeri de Foment i me diu molt formal: —Donchs si

vostè ès el *Gefe*, protegesca l'Agricultura! Jo li contest que just som el cap de l'*Obra del Diccionari*. —Aquí comensam a demanarli paraules del batre i de l'era, i mos ne diu bona cosa.

Ens entregam llavò a ca'l fuster Mtre. Ignasi Valls, molt aixerit, suscriptor de l'*Enciclopèdia Espasa*. En Moll hi era de devers les vuyt, aglapintli tots els termes de fusteria. [...]

A les hores ens n'anam a dinar; i, dinats altre pich ¡cap a cassar mots! En Moll a la botiga del ferrer Mtre. Eloi Poch per pellucar lo vocabulari ferrerench i nosaltres a l'era del Sr. Bureu. Hi arribam ab pluja. Feya trons i llamps i un vent d'allò mes xalest i unes gotes ben grosses. Ens arreconam a ca'l Sr. Bureu. Fa una batuda molt furiosa, imposibilitant llevar d'era an En Bureu i sos mossos. No poguent acabar lo vocabulari de l'era, en feym una mica, i llavò investim el del bestiar de cerra. No hi trobam gayre cosa perque a Pradell no hi ha ramats de porchs, perque, en haver *berrat* (fets els porcells) les *berres* (trutges) i mamat prou els *porcells*, venen tota la *berrada* (ventrada) per engreixar. Aquí no hi ha mes que un o dos porchs a cada casa per *engreixar* i *matar* i *obrar* per la despesa de la casa. En Bureu i sa senyora ens diuen el vocabulari de les *matanses*, que també resulta migradet. A les hores anam a ca-aquell ferrer, i el trobam ab En Moll engolfat en lo vocabulari ferretench; i seguim nosaltres de d'allà. Topam cinch o sis homes plegats devall un arbre: elze demàn lo nom vulgar dels estels, i just saben lo de les *cabrelles* i del *carro* i un mos diu que els tres estels que fan d'espigó del *carro* devant devant, son la *mula de devant*, la *mula del mitx* ab el *mosso*, que li va costat per costat (un *estel* que l'acompanya) i llavò la *mula escalera*, enganxada dins l'escala (brassos) del carro.

Mes envant hem trobada una dona que ens ha donat indici de l'*Estel bover*, molt lluent, que ès el primer que veuen, post lo sol, abans de que fassa fosca. L'*Estel bover* segueix lo sol.

Entram an el Castell i la Senyoreta Civit i Castellà ens parla d'una doneta veyà, una tal Ramona Lluch i Nobell, de 67 anys, nadiua d'aquí, molt xaravella i ralladora. Li demàn que la cridi; li envia la *minyona*, i al punt s'entrega aquella bona dona, que conversa p'els colzos ab una veu ben estillada i una pronúncia netíssima. Li demanam del ram de filar, i resulta que ella fou una gran filadora. Ens ho explica tot, donantmosne les fites ben clares. En Moll té molt que fer de angosparli lots els mots de filar que brollen d'aquella boca, i jo li aglapesch un bon raig de frases i modismes i formes altament característichs del dialecte *pradellench*.

Se fa tart, i posam forqueta a tan agradosa tasca, anantmosne quiscún p'el seu vent, i bona nit tots plegats.

[...]

Dia 13 (juliol)

Un xiquet de Preixens, Salvadoret Nobell i Cendrós, lo *mitger* i la *minyona* del Castell, nadiua de Butzènic, una hora lluny de Pradell, la Senyoreta mateixa del *Castell* i lo Rt. Sr. Rector ens especifiquen els jochs de la gent menuda, que presenten un esplet de mots ben interessants. Mentres tant se son presentades tres xiquetes de la costura, Na Roseta Ricart i Utgès, Na Concepció Ricart i Mates i Na Ramoneta Trepai i Vilaprinjó, totes tres de tretze anys. Hem comensada ab elles la conjugació de Pradell, que hem seguida després ab En Salvadoret i Na Dorotea, escabetxant vint i quatre verbs. La banda del capvespre En Moll ha acabat d'escatar lo ram de bestiar de llana del Pallars ab lo *mitger* del Castell, que és estat pastor molts d'anys a Pinyana, com diguérem. Hem tornada donar una bona estreta an els noms vulgars de les malalties i llurs remeys casolans d'aquí i Massalcoreig. Veig dues dones ab un esbartinyol de nines a l'ombra d'una casa, feynetja qui feynetja. La Senyoreta del Castell m'hi presenta, me treuen una cadira, i ja son partides a dirme el nom de totes les robes que s'usen aquí p'els homens i per les dones i els noms dels vestits que uns i altres duen. En Moll, Mn. Benejam, lo Rt. Sr. Rector i la Senyoreta del Castell endardellen mots de diferents rams, que teniem incomplets, fins que se'n ve la fosca, i posam forqueta fins demà dematí.

[...]

Dia 15 (juliol)

[...] Trobam a Artesa lo dols amich D. Ramon Boquet, Metge d'aquí i entusiasta de la Llengua, i lo Rt. Sr. Vicari, Mn. Ramon Macarulla, de Lleida, ab qui fiu l'any 1918 la conjugació lleydatana. Pujam a ca'l Sr. Boquet rompem lo foch contra lo dialecte d'Artesa. En Boquet és de Vilassar de Mar, però és casat aquí i fa prop de trenta anys que hi caplleua. La seua senyora, D.ª Brígida Maluquer i Porta, nadiua d'aquesta terra, resulta ben intelligent en llenguatge artesench. Un i altre se posen a dirnos mots i frases d'aquí i nosaltres escriu qui escriu, fent tres mans; i hem d'anar depressa de tot per donar raó an aquelles dues boques tan feneres.